

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ (Νοέμβριος 2007)

Συγγραφέας: ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΡΙΖΟΣ

1. Το παράδειγμα

Τον Μάιο του 1997 επελέγησαν τρεις θέσεις για την εγκατάσταση των ΧΥΤΑ της Αττικής[1]. Η μία στον Δήμο Αυλώνος, η δεύτερη στην Κοινότητα Γραμματικού και η τρίτη στο Δήμο Κερατέας. Η πράξη της διοικήσεως προσεβλήθη και για τις τρεις περιοχές πρωτίστως από τους οικείους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως. Εκδόθηκαν αποφάσεις της Ολομελείας τον Φεβρουάριο του 1999[2]. Οι αποφάσεις έλυσαν τα χέρια της διοικήσεως. Η διοίκηση δεν προχώρησε στην υλοποίηση των έργων. Δεύτερη απόπειρα αρχίζει από το έτος 2001 και προφανώς για να καλυφθεί η αδυναμία της διοικήσεως να σχεδιάσει τα έργα κατά τρόπο που και να τα προστατεύει έναντι δικαστικών περιπλοκών επεμβαίνει η νομοθετική εξουσία. Ψηφίζονται ειδικές διατάξεις τον Ιούλιο του 2003 με τις οποίες καθορίζονται περίπου οι ίδιες θέσεις και επί πλέον μία θέση στη Φυλή που στην πραγματικότητα αποτελεί προέκταση του ΧΥΤΑ των Λιοσίων[3]. Επακολουθεί πράξη περιβαλλοντικών όρων του Δεκεμβρίου του 2003, η οποία και προσβάλλεται από ιδιώτες και ΟΤΑ α΄ και β΄ βαθμού στο Σ.τ.Ε. Το Δικαστήριο εκδίδει τις αποφάσεις του τον Οκτώβριο του 2007, με τις οποίες λύνονται και πάλι τα χέρια της Διοικήσεως[4]. Δηλαδή έχουμε ένα χρόνο πολύ πέραν της δεκαετίας για την προετοιμασία κάποιων έργων στοιχειώδους διαχειρίσεως των απορριμμάτων της Αττικής.

Ερωτάται: είναι το αποτέλεσμα αυτό μια αποτυχία που χρεώνεται στην ελληνική Διοίκηση; Η μια αποτυχία την οποία προκαλεί η Πολιτική; Η ένα κοινό κατόρθωμα Πολιτικής υπό ευρεία έννοια (περιλαμβανομένων δηλ. των ΟΤΑ α΄ και β΄ βαθμού) και Διοικήσεως και σ΄ ένα βαθμό και δυσλειτουργιών της Δικαιοσύνης; Τα ερωτήματα αποκαλύπτουν τουλάχιστον την *πολυπλοκότητα* σπουδαίων περιβαλλοντικών προβλημάτων σε χώρες με αρκετή ευμάρεια αλλά με ασθενείς

θεσμούς..

2. Ο πρωτεύων ρόλος της Διοικήσεως

Παρ' όλα ταύτα, πρωτεύων είναι ο ρόλος-και η ευθύνη- της Διοικήσεως: στην άσκηση όλων των αρμοδιοτήτων που έχει αναλάβει το Κράτος υπό ευρεία έννοια. Τ.ε. του κεντρικού Κράτους, του περιφερειακού, της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως (Ο.Τ.Α α' και β' βαθμού). Η διοίκηση είναι η πολυπληθέστερη εξουσία, αυτή που καλείται να δράσει αμέσως στις περιπτώσεις των εκτάκτων αναγκών. Οι άλλες λειτουργίες ακολουθούν με απόσταση χρόνου.

Η Διοίκηση εν πολλοίς δημιουργεί το δίκαιο η εν πάση περιπτώσει το προετοιμάζει. Τα διοικητικά επιτελεία ετοιμάζουν τα σχέδια των νόμων. Αυτό δεν είναι φαινόμενο σημερινό. Ο Bismarck είχε αποδώσει στη διοίκηση υπέρτερη σημασία απ' ότι στη νομοθεσία: «Με κακούς νόμους και καλούς υπαλλήλους μπορείς πάντοτε να κυβερνάς, ενώ με κακούς υπαλλήλους δεν σε βοηθούν καθόλου και οι άριστοι νόμοι».

Οι διαπιστώσεις αυτές έχουν ιδιαίτερη χρησιμότητα για την διοικητική οργάνωση της προστασίας του περιβάλλοντος. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, αφ' ότου άρχισε μία στοιχειώδης περιβαλλοντική ανησυχία στην Ελλάδα, αποδόθηκε δυσανάλογη βαρύτητα στη Νομοθεσία και στη Διοικητική Δικαιοσύνη σε σχέση με τη Διοίκηση. Ζητήσαμε καλύτερους νόμους και ζητήσαμε και πληρέστερες συνταγματικές κατοχυρώσεις. Αξιώσαμε -και σ' ένα βαθμό πετύχαμε- μια εκλεπτυσμένη νομολογία. Αυτό δεν ήταν κατ' αρχήν εσφαλμένο. Το σφάλμα αρχίζει όταν αυτά τα θεωρείς πανάκεια και παραμελείς τον παράγοντα «Διοίκηση». Δεν διερωτάσαι δηλαδή, ποιοί είναι εκείνοι που θα εφαρμόσουν τις πολυτελείς διατάξεις του Συντάγματος, τους πολλούς νόμους και τις νομολογιακές αρχές. Προς την κατεύθυνση αυτή-της διερευνήσεως προτύπων συγκροτήσεως περιβαλλοντικής διοικήσεως- κινείται η εισήγηση αυτή.

Τι Διοίκηση έχουμε και τι διοίκηση χρειαζόμαστε για μια αποτελεσματική προστασία

του περιβάλλοντος.

3. Η περιβαλλοντική διοίκηση της πόλεως

Χρειαζόμαστε, πρώτον και κύριο, μιά διοίκηση που θα επιτρέψει την ύπαρξη περιβάλλοντος *εν τη πόλει*. Δηλ. την διοίκηση *σχεδιασμού* της πόλεως. Την πολεοδομική διοίκηση. Όπως είναι γνωστό, τέτοια διοίκηση δεν υπάρχει ουσιαστικώς στη χώρα μας. Τυπικώς υπάρχει. Αλλά είναι ασήμαντη. Τόσο από την άποψη της ποσότητας, της αριθμητικής επάρκειας των προσώπων όσο και από την άποψη της ποιότητας. Η εικόνα και η λειτουργικότητα των πόλεων είναι αψευδής μάρτυς ότι τέτοια διοίκηση δεν έχει αναπτυχθεί-, με την έννοια που το κομμάτι αυτό της διοικήσεως υπάρχει στις ανεπτυγμένες χώρες.

Το πρώτο ερώτημα είναι *που* θα δομηθεί αυτή η διοίκηση και με ποια ανθρώπινα υλικά. Ούτε σε αυτό το ερώτημα έχουμε ακόμη απαντήσει. Η Πολιτική φαίνεται να επιδιώκει την ανάθεση αυτής της αποστολής στους ΟΤΑ. Το Συμβούλιο της Επικρατείας αποκλίνει σταθερά υπέρ της διατηρήσεως της αρμοδιότητος αυτής στο κεντρικό Υπουργείο και στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας[5]. Η Πολιτική φαίνεται να επιθυμεί να απεμπλακεί από ένα θέμα στο οποίο οι επιδόσεις του κεντρικού κράτους δεν ήταν καλές. Και μ' ένα βασικό-και ορθό- επιχείρημα: το σχέδιο πόλεως ενός οικισμού της Μακεδονίας, της Θράκης ή της Κρήτης δεν μπορεί να καταρτίζεται σ' ένα γραφείο του ΥΠΕΧΩΔΕ. Το Συμβούλιο της Επικρατείας φαίνεται να καθοδηγείται όχι τόσο από το γράμμα του Συντάγματος όσο από την μέριμνα για τις δυνατότητες των ελληνικών ΟΤΑ και την αντικειμενικότητα των αρχόντων τους. Το αδιέξοδο γεννάται απ' το γεγονός ότι και οι δύο πλευρές φαίνεται να έχουν δίκιο- *rebus sic stantibus*. Δηλαδή, εφ' όσον δεν αναλαμβάνεται σοβαρή και θεαματική πρωτοβουλία για τον εξοπλισμό των περιφερειακών διοικητικών μονάδων με προσωπικό άρτια καταρτισμένο για την εκπλήρωση αυτής της αποστολής.

4. Η διοίκηση των φυσικών οικοσυστημάτων

Χρειαζόμαστε, κατόπιν, την βασική διοίκηση οργανώσεως της προστασίας του περιβάλλοντος εκτός των πόλεων, στο επίπεδο του *υπαίθριου χώρου*. Έχουμε το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων. Και έχουμε και το Υπουργείο Γεωργίας. Σήμερα μετονομασθέν σε Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης. Αρμόδιο για την προστασία των δασικών οικοσυστημάτων[6]. Στην περιφέρεια η διοικητική οργάνωση του περιβάλλοντος είναι μάλλον εξαιρετικά αδύνατη έως ανύπαρκτη. Και εννοώ τις υπηρεσίες περιβάλλοντος και βιομηχανιών στις Περιφέρειες και στις Νομαρχίες. Διότι οι Δήμοι στερούνται τελείως ανάλογων υπηρεσιών. Δεν πρέπει να μας διαφύγει ότι η Περιφέρεια είναι ο κύριος χώρος αναπτύξεως της Δασικής Υπηρεσίας. Μιάς Υπηρεσίας που την εφρόντισε αρκετά το ελληνικό κράτος από την εποχή της ιδρύσεώς του και με την καθοδήγηση των Βαυαρών και την παραμέλησε τις τελευταίες δεκαετίες. Εδώ χωρούν πολλές βελτιώσεις: αριθμητική ενίσχυση προσωπικού, μέτρα για να καταστήσουν ελκυστική την υπηρεσία στους νέους ανθρώπους, αυστηρό κυρωτικό σύστημα για τους παρεκτρεπόμενους.

Το ΥΠΕΧΩΔΕ είναι ένα υπουργείο που δεν απέδειξε ότι ισορροπεί μεταξύ των τριών αντικειμένων του: της προστασίας του περιβάλλοντος, της οργανώσεως της χωροταξίας-πολεοδομίας και του σχεδιασμού των δημοσίων έργων. Δεν λειτούργησε εξ αρχής ως ένα επιτελικό όργανο σχεδιασμών με το κατάλληλο προσωπικό αλλά περισσότερο ως ένα όργανο άμεσης διοικήσεως. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι άσχετη και με τη δικαιολογημένη δυσπιστία που υπάρχει έναντι της δραστηριότητας των ΟΤΑ κατά την άσκηση γνωμοδοτικών ή αποφασιστικών αρμοδιοτήτων στον τομέα της πολεοδομίας. Στο έργο της άμεσης περιβαλλοντικής διοικήσεως το ΥΠΕΧΩΔΕ φαίνεται να ενισχύει κάπως την δράση του με τους Επιθεωρητές Περιβάλλοντος, που είναι ένα σώμα αποτελούμενο από ειδικούς επιστήμονες, το οποίο θα μπορούσε να αποδώσει αν αύξανε ο αριθμός του, ενισχύονταν οι εξουσίες του και προσελκύοντο τα κατάλληλα πρόσωπα[7]. Συγκρινόμενο πάντως το Υπουργείο αυτό με τα αντίστοιχα Υπουργεία ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών υστερεί σαφώς στο βαθμό διαφοροποιήσεως των αρμοδιοτήτων του και στον αριθμό και την τεχνογνωσία των στελεχών του.

5. Το πρότυπο της Γερμανικής Διοικήσεως

Ερωτάται πώς πρέπει να είναι ο σκελετός μιάς αποδοτικής Διοικήσεως Περιβάλλοντος. Δεν πρέπει κανείς να αυτοσχεδιάσει αλλά να ακολουθήσει *πρότυπα*. Στη Γερμανία επικεφαλής των διοικητικών αρχών προστασίας του περιβάλλοντος βρίσκεται το Ομοσπονδιακό Υπουργείο για «το Περιβάλλον, την προστασία της Φύσεως και την ασφάλεια από την πυρηνική ενέργεια»^[8]. Στα διάφορα Κρατίδια, τα Υπουργεία Περιβάλλοντος έχουν περίπου, μεταξύ τους, την ίδια δομή και σύνθεση. Ο χαρακτήρας τους, όμως, είναι αμιγώς *επιτελικός*, με την έννοια ότι παράγουν τα σχέδια για την προστασία του περιβάλλοντος και δίνουν κατευθύνσεις. Η περαιτέρω υλοποίηση ανήκει στις *Περιφερειακές Διοικήσεις* (Regierungen, Bezirksregierungen) αλλά και σε αυτοτελείς υπηρεσίες, προσανατολισμένες σ' ένα συγκεκριμένο «στοιχείο» του περιβάλλοντος, όπως είναι τα ύδατα ή τα εθνικά πάρκα. Στη Βαυαρία λ.χ. υπάρχουν 17 υπηρεσίες διαχείρισεως υδάτων (Wasserwirtschaftsämter) και δύο υπηρεσίες διαχείρισεως των αντίστοιχων εθνικών πάρκων Bayerischer Wald και Berchtesgaden^[9]. Η τελευταία βαθμίδα περιβαλλοντικής διοικήσεως ασκείται από τις Πόλεις, τους Δήμους^[10]. Και στις τρεις αυτές βαθμίδες η οργάνωση των υπηρεσιών προστασίας του περιβάλλοντος είναι πλήρης^[11]. Υπό την έννοια της ποσοτικής και ποιοτικής επάρκειας του προσωπικού. Αρκεί κανείς να μελετήσει το *οργανόγραμμα* της οικείας αρχής, όπως εκάστοτε δημοσιεύεται στο διαδίκτυο για την ενημέρωση των πολιτών.

Ως πρότυπο ενδείκνυται ένα Υπουργείο Περιβάλλοντος Κρατιδίου-Χώρας (Land) παρά εκείνο του Ομοσπονδιακού Υπουργείου, εν όψει της μικρότερης κλίμακας, πιο συγγενούς με τα μεγέθη της Ελλάδος. Στη Βαυαρία, το Υπουργείο για το «περιβάλλον, την υγεία και την προστασία του καταναλωτή»^[12] έχει περίπου την εξής δομή:

Διεύθυνση I: Πολιτική

Τμήματα: Σχέσεις με το κοινοβούλιο, με το ομοσπονδιακό κράτος, με την ευρωπαϊκή ένωση, διεθνής συνεργασία

Διεύθυνση II: Επικοινωνιακή πολιτική, ενημέρωση πολιτών, διαχείριση κρίσεων

Διεύθυνση III: Διαχείριση υδάτων

Τμήματα:

δίκαιο, προγράμματα, σχέδια διαχείρισεως υδάτων, στρατηγικές Τεχνικές εποπτείας υδάτων, έρευνα Διαχείριση υδάτων στον υπαίθριο χώρο Αστικές υποδομές-προστασία υπογείων υδάτων Προστασία επιφανειακών υδάτων. Διαχείριση λυμάτων

Διεύθυνση IV: Προστασία φύσεως και τοπίου

Τμήματα:

Δίκαιο Σχεδιασμός του τοπίου, Natura 2000 και συστήματα προστατευομένων περιοχών ισοζύγιο φυσικού κεφαλαίου και βιοποικιλότητα

Διεύθυνση V: «Τεχνική» προστασία περιβάλλοντος (προστασία έναντι των τεχνολογιών), προστασία εργασίας

Τμήματα:

προστασία έναντι των εκπομπών, προστασία κλίματος προστασία εργασίας, ιατρική της εργασίας, ασφάλεια προϊόντων, εποπτεία επιχειρήσεων προστασία της ατμόσφαιρας ασφάλεια των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, πρόληψη κινδύνων ασφάλεια έναντι των χημικών προστασία κλίματος προστασία έναντι των θορύβων και των δονήσεων

Διεύθυνση VI: Διαχείριση απορριμμάτων, προστασία εδάφους και «παλαιά βάρη»

Τμήματα:

δίκαιο προστασία εδάφους και γεωλογία Αποφυγή και αξιοποίηση απορριμμάτων επεξεργασία και διάθεση απορριμμάτων εξυγίανση εδαφών ολοκληρωμένη πολιτική για τα προϊόντα και αξιοποίησή τους

Διεύθυνση VII: Ατομική ενέργεια και προστασία από τις ακτινοβολίες[13].

6. Η επιστημονική υποστήριξη της Διοικήσεως

Η διοίκηση αυτή, με το ανωτέρω σχήμα έχει ανάγκη περαιτέρω επιστημονικής υποστηρίξεως. Τον ρόλο αυτό σε ομοσπονδιακό επίπεδο επιτελεί ένας επιστημονικός οργανισμός, με χίλιους και πλέον επιστήμονες από διάφορους τομείς των θετικών κυρίως επιστημών. Ο Οργανισμός αυτός, το Ομοσπονδιακό Γραφείο Περιβάλλοντος[14], έχει ως αποστολή να υποστηρίζει και να προετοιμάζει τα διάφορα σχέδια της Ομοσπονδιακής Κυβερνήσεως, όπως είναι λ.χ. η αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρυπάνσεως, ο εντοπισμός των καταλλήλων μεθόδων και μέτρων για την συμμόρφωση του Κράτους προς τις διεθνείς του υποχρεώσεις: π.χ. επίτευξη των στόχων της Συνθήκης του Κιότο.

Ανάλογοι οργανισμοί, μικρότερης δυναμικότητας, υπάρχουν και στα Κρατίδια, υπό διάφορες εκάστοτε ονομασίες και διοικητικές δομές. Στη Βαυαρία λ.χ. υπάρχει ένας μεγάλος οργανισμός για την προστασία του περιβάλλοντος (Bayerisches Landesamt für Umwelt), με μεικτό χαρακτήρα (έρευνα, σχεδιασμός, άσκηση διοικήσεως), που αριθμεί περί τους χίλιους επιστήμονες, τεχνικούς και διοικητικούς υπαλλήλους και εδρεύει στο Augsburg[15]. Η Βαυαρική Ακαδημία για την προστασία του περιβάλλοντος και του τοπίου (Bayerische Akademie für Naturschutz und Landschaftspflege) έχει αμιγώς επιστημονικό χαρακτήρα[16].

7. Πρόταση;

Συνήθως η παρουσίαση προτύπων καταλήγει σε πρόταση. Αλλά η πρόταση ανήκει σ' εκείνους που έχουν το προνόμιο και την ευθύνη της αποφάσεως. Συνήθως διατυπώνεται εσχάτως η απαίτηση για τη δημιουργία αυτοτελούς Υπουργείου Περιβάλλοντος. Ανεξαρτήτως, αν η χωροταξία και η πολεοδομία ανήκουν

αναγκαστικά στην ύλη ενός τέτοιου Υπουργείου, πάντως ένα τέτοιο υπουργείο για να αποτελέσει εργαλείο προόδου θα πρέπει να είναι ένας πολύ σοβαρός οργανισμός. Όχι ένας οργανισμός με εύηχους τίτλους και ονόματα. Ένα Υπουργείο Περιβάλλοντος που ιδρύεται για να δημιουργήσει άλλοθι θα είναι όχι απλώς μια άχρηστη επιλογή αλλά μια πολύ βλαβερή λύση. Όλα, ατυχώς, εξαρτώνται από την *γνησιότητα των προθέσεων* μας: πολιτών και πολιτικών, κυβερνώντων και αντιπολιτευομένων, εχθρών αλλά και φίλων του περιβάλλοντος.

Το κείμενο αποτελεί ομιλία στα Διαλογικά Μαθήματα «Περιβάλλον και Πολιτισμός» που πραγματοποίησε η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς στις 12 Νοεμβρίου 2007.

[1] Είχε προηγηθεί απόφαση του Υφυπουργού ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ από 25.8.1992 με την οποία είχαν επιλεγεί μία θέση στην Κοινότητα Βαθέος Αυλίδας Ν. Ευβοίας και μία θέση στην Κοινότητα Βαρνάβα Ν. Αττικής για την εγκατάσταση ΧΥΤΑ της Βάρειας και Βορειανατολικής Αττικής. Η απόφαση αυτή προσεβλήθη με αιτήσεις ακυρώσεως από ενδιαφερόμενους ΟΤΑ και ιδιώτες, οι οποίες όμως απερρίφθησαν με τις σχετικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (βλ. λ.χ. Σ.τ.Ε 2522/1997).

[2] Οι Σ.τ.Ε 545-547/1999 αποφάσεις Ολομελείας. Είχαν προηγηθεί οι παραπεμπτικές αποφάσεις 2594/1998, 2597/1998 και 2598/1998 του Ε΄ Τμήματος.

[3] Βλ. άρθρο 33 ν. 3164/2003 (ΦΕΚ Α΄176/2.7.2003).

[4] Σ.τ.Ε 966,1151/2007, 1952,1953/2007, 2862-2864/2007.

[5] Βλ. Σ.τ.Ε 3661-3663/2005 Ολ.

[6] Και στη Γερμανία, σε ομοσπονδιακό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο κρατιδίων, η διαχείριση των δασών ανήκει σε Υπουργεία Γεωργίας. Βλ. λ.χ το Ομοσπονδιακό Υπουργείο για «τη διατροφή, την γεωργία και την προστασία του καταναλωτή»: Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz (www.bmelv.de). Στην Αυστρία, αντιθέτως, τα αντικείμενα «δάσος» και «περιβάλλον» έχουν υπαχθεί σ' ένα ενιαίο «Υπουργείο γεωργίας και δασών, περιβάλλοντος και υδάτων» [Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft- www.lebensministerium.at].

[7] Η «Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος» (Ε.Υ.Ε.Π) συνεστήθη με το

άρθρο 9 του ν. 2947/2001 (ΦΕΚ Α΄228). Με το π.δ. 165/2003 (ΦΕΚ Β΄137) προεβλέφθη η διάρθρωση και η στελέχωσή της με πενήντα(50) επιθεωρητές-ειδικούς επιστήμονες.

[8] Bundesministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz (www.bmu.de). Η χωροταξία και η πολεοδομία δεν ανήκουν κατά κανόνα στα Υπουργεία Περιβάλλοντος των Κρατιδίων της Γερμανίας αλλά σε άλλα, συνήθως οικονομικά υπουργεία. Χωροταξία σε ομοσπονδιακό επίπεδο δεν υπάρχει. Διαφυλάσσεται ως αρμοδιότητα των Κρατιδίων. Π.χ. στη Βαυαρία η χωροταξία ανήκει στο Υπουργείο για «την Οικονομία, τα δημόσια έργα, τις συγκοινωνίες και την τεχνολογία» (Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie-www.stmwirt.bayern.de). Το ίδιο και στην Εσση (Hessisches Ministerium für Wirtschaft, Verkehr und Landesentwicklung - www.wirtschaft.hessen.de). Η ρύθμιση της πολεοδομίας ανήκει σε ομοσπονδιακό επίπεδο στο Υπουργείο για «τις συγκοινωνίες, τη δόμηση και την ανάπτυξη των πόλεων» (Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung - www.bmrbs.de), ενώ η παραγωγή των πολεοδομικών σχεδίων ανήκει στην «κυριαρχία» των Πόλεων, των Δήμων.

[9] Το εθνικό πάρκο Bayerischer Wald (www.nationalpark-bayerischer-wald.de) αριθμεί περί τους 200 υπαλλήλους και το εθνικό πάρκο Berchtesgaden (www.nationalpark-berchtesgaden.bayern.de) περί τους 70.

[10] Η λειτουργία της προστασίας του περιβάλλοντος από τους Δήμους πραγματοποιείται κυρίως μέσω των σχεδίων πόλεως.

[11] Για την οργάνωση της περιβαλλοντικής διοικήσεως στη Γερμανία βλ., αντί άλλων, *Michael Kloepfer*, *Umweltrecht*, 2η έκδ., σ. 153 επ.

[12] Βλ. ανωτέρω σημ. 7.

[13] Βεβαίως από το οργανόγραμμα, όπως παρατίθεται στο κείμενο, δεν μπορεί να καταδειχθεί η αριθμητική επάρκεια και η επιστημονική εξειδίκευση του προσωπικού. Μία καλή ιδέα για τα θέματα αυτά παίρνει αν επισκεφθή την ιστοσελίδα του υπουργείου.

[14] Umweltbundesamt: www.umweltbundesamt.de

[15] Βλ. www.lfu..bayern.de

[16] Βλ. www.anl..bayern.de